

Jó-e nekünk az amerikai modell?

Molnár Tamás: *Amerikanológia: Győzhet-e a planetáris modell?*

(Fordította S. Király Béla)

MMA Kiadó, Budapest, 2022

Molnár Tamás 1991-ben közzétett francia nyelvű munkája a megírása óta eltelt három évtized ellenére az időközben bekövetkezett világtörténelmi események és a háttérükben felsejlő folyamatok eredményeképpen aktuálisabb, mint valaha. Jól érzékelte ezt az időszerűséget a Magyar Művészeti Akadémia, amikor 2022-ben a magyar olvasóközönség számára is hozzáférhetővé tette a 2010-ben elhunyt jobboldali filozófusnak az amerikai létszervezési modell átfogó kritikai értelmezésére kísérletet tevő írását S. Király Béla kitűnő fordításában. A könyv Molnár munkája mellett bevezetőként Kucsra Tamás Gergely *A század tanúja – Molnár Tamás* című 2021-es előadásának tanulmányváltozatát, valamint a kötet végén a neves francia jobboldali gondolkodó, Alain de Benoist *Amerika* című esszéjét és utószóként a fordító S. Király Béla Molnár francia nyelven írt munkáit bemutató írását is tartalmazza. Mindhárom írás figyelemre méltó hozzájárulás Molnár szövegének megértéséhez, melyek ráirányítják a figyelmet a mű háttérében megfigyelhető szellemi horizont tágabb kontextusaira és a magyar katolikus gondolkodó nyelvi korlátok miatt kevésbé ismert, de jelentős írásaira.

A mindössze 176 oldalas könyv terjedelmére nézve vékonynak tűnhet, azonban a benne kifejtett gondolatok így is bőven adnak alkalmat a jelenünket és jövőnket meghatározó folyamatokról alkotott véleményünk újragondolására. Molnár könyve ugyanis éppen az Egyesült Államok globális hegemoniáját jelentő egypólusú világrend kezdetén hívta fel a figyelmet az amerikai modell totalitárius vonásaira, mely

egzisztenciális fenyegetést jelent a szerves történelmi fejlődés során létrejött európai nemzetállamokra.

Hogyan jutott el a 20. század totalitárius diktatúráit saját bőrén is megtapasztaló magyar gondolkodó a sok más „óvilági” értelmiségihez hasonlóan őt is befogadó amerikai társadalom ideológiájának egyértelmű elutasításához? Talán nem tévedünk nagyot, ha ennek okát Molnár keresztény és európai szellemi gyökereiben véljük felismerni. Molnár soha nem szakadt el az európai kultúrától, élete jelentős részét az Egyesült Államokban töltve is mindig kívülállóként viszonyult az amerikai életmódhoz és a mögötte tetten érhető egysíkú ideológiához, melynek gyökereit pont e szellemi távolság miatt lehetett képes ilyen pontossággal felismerni.

Molnár az írása címében szereplő *amerikanológia* fogalmát a hidegháborús Nyugatot által a rivális létszervezési modellt képviselő ellenpólus, a Szovjetunió tudományos vizsgálatára és az ott zajló folyamatok értelmezésére létrehozott *szovjetológia* mintájára alkotta meg. A kelet- és közép-európai szocialista rendszerek összeomlása, majd a Szovjetunió szétesése egyértelműen igazolta Molnár nézetét, mely szerint már nem a megbukott szovjet modell vizsgálata az igazán fontos, hanem az egyeduralkodóvá váló győztes amerikai modellt kell komplex, tudományos vizsgálat tárgyává tenni. Az amerikanológia mint tudományterület elsősorban az európai nemzetállamok számára elsőrendűt, mivel az amerikai életforma *soft power* útján történő terjesztése alapjaiban veszé-

lyezteti az „öreg kontinens” hagyományos nemzeti és kulturális sokszínűségét. Ez utóbbi kifejezés senkit ne tévesszen meg, ez a sokszínűség nem azonos az amerikai ideológia éppen aktuális *woke* megnyilvánulási formája által erőltetett faji és nemi diverzitást, arányosságot és inklúziót hangsúlyozó, társadalmi igazságosságra hivatkozó jelszóval. A jelenleg legnagyobb veszélyt jelentő *woke* ideológia Molnár könyvének megírása idejében még csak csíráiban létezett, de a terjedését lehetővé tevő globális uniformizáló igénnyel fellépő törekvés az amerikai gondolkodásban már korábban is felismerhető volt.

A mű rövid előszavában Molnár az amerikai társadalmi modell ideologikus meghatározottságából kiindulva bírálja „a társadalom modellje által alakított gondolkodás egysíkú világszemlélettel, elszegényedett képzelettel” járó mivoltát, melyet „a totalitárius kísértés előszobájaként” határozott meg, világosan kijelölve írása célját: „arra törekedtem, hogy Európa *nemzeteit* szembeállítsam az amerikai *modellel*” (24). [Kiemelés az eredetiben. – T. K.] Mindennek háttérében Molnár mechanisztikus modellekkel és utópiákkal szembeni megalapozott ellenérzései érhetők tetten, melyek a megírás óta eltelt évtizedek fényében még inkább indokoltnak tekinthetők, alátámasztva történelmi éleslátását.

Az öt fejezet közül az első az ún. „nyugati társadalom” mibenlétét járja körbe, bírálva annak tér- és időbeli korlátlanságra irányuló törekvését. Molnár álláspontja szerint az Egyesült Államok a nyugati társadalmak többségét kitevő, szerves fejlődésen alapuló nemzetállamokkal szemben nem nemzetállam, de hagyományos értelemben vett birodalomnak se tekinthető, és „nem illeszkedik be egyetlen olyan politikai entitás jellemvonásába sem, amelyet az emberiség történelme eddig ismer” (26). Ennek ellenére „kisajátította magának a »nyugati társadalom« fogalmát, a többiek nevében beszél, de maga felé hajlik a keze hatalmi döntései során” (27).

A szerző a további fejezeteiben arra vállalkozott, hogy az Európa által is átvett fogyasztói társadalom és tömegkultúra pusztító következményeinek fényében mérlegre tegye „Európa és Amerika népeit, összehasonlítva fejlődésüket, társadalmi mintázataikat, projektjeiket és sorsukat” (30). Megállapítása szerint a második világháború két győztes nagyhatalma egyaránt Európa meggyengítésére törekedett, noha mindkettő ideológiája az európai eszmevilág terméke volt, és „utópiába torkollott” (31). A Szovjetunió által képviselt „szocialista teokrácia” felszámolta a civil társadalmat, míg az Egyesült Államok liberális utópiája túlzott mértékű befolyáshoz juttatta azt: „Az Egyesült Államok egy hatalmas civil társadalom, megfelelő állami struktúra nélkül” (34). Az amerikai társadalomnak nincs nemzeti irányvonala, tétosza „teljes mértékben a messianisztikus ideológiától függ” (34).

Molnár az „Egyesült Európa” létrehozására irányuló törekvéseket is fenntartásokkal szemlélte, és az amerikai ideológia befolyására vezetette vissza. A szovjet típusú szocialista rendszerek kelet- és közép-európai megszűnése után felmerülő amerikai csapatkivonások ellenére helyesen mérte fel a helyzetet: „az elkövetkező években nagymértékben növekedni fog Európában az amerikai befolyás” (43). Történelmi távlatból nézve hamisnak tekintette a demokratikus kapitalizmus univerzális vonzerején alapuló „történelem vége” elgondolásokat. Szerinte az amerikaiak nem csak nem ismerik a történelmet, de annak tanulságait se fogadják el érvényesnek. A puritanizmusban gyökerező messianisztikus ideológia szerint mindenre van megoldási képlet, holtbiztos recept, „a lényeg a modell szerinti életvitel, amely felment az alól, hogy a lelkiismeretre, a lélek belső hangjára, a szenvedélyekre hivatkozva cselekedjünk” (47). Molnár ilyen modellnek tekintette az Egyesült Államok alkotmányát és a felette örökdő intézményrendszert is.

A szélsőséges individualizmussal párosuló és evilági megváltást ígérő szekulari-

zált puritanizmus alakította ki azt a közgondolkodást, amely meghatározza az amerikai bel- és külpolitika irányvonalát. Saját társadalmi modelljüket univerzális képletként terjesztik a világ többi részén, és erre különösen az 1945 utáni Európában mutatkozott fogadókészség, amikor is az „öreg kontinens” elvesztette „Athén, Róma és Jeruzsálem óta” jól működő irányítóját: „Európa népei már nem hisznek sem az államaikban, sem a társadalmukban, sem a jövőjükben. Mennyire csábító rábízni magunkat az Új Világból érkező mesehősökre (ilyen a túlvilág szekularizált változata!), akik csodás technikák mesterei. A modellekben és képletekben zajló életük elkápráztatta Európa lélekben megöregedett lakóit, annál is inkább, mert sokáig egy másik alternatíva fenyegette őket: a Gulag” (50).

A Szovjetunió széthullása és a kommunista ideológia világméretű visszaszorulása azonban felvetette a kérdést: hogyan tekintenek az európaiak az Egyesült Államok szintén materialista, az életet gazdasági elvek szerint berendező ideológiájára. Molnár szerint az európaiak többsége „teljesen hamis és félrevezető” módon azt tartja, hogy létezik közös kulturális alap Amerikával: „Tulajdonképpen olyan európaiaknak tartják őket, akik meggazdagodtak és fölénk nőttek, de azért lényegében európaiak maradtak, vagy legalábbis büszkék európai örökségükre” (51). Ezzel a felfogással szemben a szerző Európa antitéziseként tekint Amerikára. Az európai nemzeti fejlődést a kezdetektől fogva meghatározó hármass felosztás (állam, egyház és civil társadalom) egyensúlya az Egyesült Államokban teljesen elbillent egy „hegemonikus civil társadalom” irányába. Az amerikai tapasztalat gyökeresen eltérő az európaiktól, és „ajánlata épp annyira elidegenítő, éppúgy ellentétben van a történelemmel és annak intézményi egyensúlyával, mint amilyen a szovjeteké volt” (57).

A harmadik fejezet a civil társadalom és a liberális ideológia szoros összefüggésére hívja fel a figyelmet. Molnár szerint

a marxizmushoz hasonlóan a liberalizmus is a tökéletesen igazságos társadalom materialista utópiáját akarja megvalósítani, csak az egyik kollektív, a másik individuális alapokon. A liberalizmus a marxizmus közösségi szellemiségével szemben az egyéni élvezetek fogyasztás általi maximalizálására irányuló alig leplezett hedonizmussá vált, és a 19. századi klasszikus liberálisok laikus keresztény etikájától is messze eltávolodott: „Napjainkban a »liberalizmus« azt jelenti, hogy a társadalom független, önelégült, és szabadulna az állam minden kötelmétől” (62).

Ez az emberi tökéletesedést hirdető szekuláris új vallás vagy inkább valláspótlék kizárólagosságra törekvő ideológiává vált, és Molnár pontosan e miatt tartja megalapozottnak a totalitárius fenyegetést az amerikai liberális ideológia kapcsán. Az utóbbi évtizedekben a nyugati társadalmakban tapasztalható fejlemények minden kétséget kizáróan igazolják Molnár három évtizeddel korábban megfogalmazott elemzését: „Ez a logika azt kívánja, hogy a civil társadalom, a liberalizmus letéteményese jobban kézbe vegye a piaci történéseket, sőt a gyerekek oktatását és a külpolitikát is. Adja magát a következtetés: egyfajta *totalitárius társadalom* [Kiemelés az eredetiben. – T. K.] fejlődik ki a szemünk előtt, amelynek csupán egy csökkent szerepet betöltő államra (ahogy azt Benjamin Constant jósolta) és egy szociális munkássá váló egyházra van szüksége” (64). Innentől kezdve a döntéseket a civil társadalmat képviselő „bankárok és ügyvezetők”, illetve a semmiféle demokratikus felhatalmazással és történelmi tekintéllyel nem rendelkező NGO-k és az ezek által befolyásolt globális kormányzati struktúrák „szakértői” hozzák meg, mely azonban a szuverenitás és a politikai felelősség áthelyeződésével jár együtt, és ez végső soron a liberalizmus Molnár által még csak kérdésként megfogalmazott önmegtagadásához vezetett.

A szerző meglehetősen borúlátó volt az amerikai modell átvételével szembeni

ellenállás kilátásait illetően is. Véleménye szerint a „láthatatlan” amerikai modell „mérhetetlen nyomást gyakorol az európai népekre”, és elérkezhet a pillanat, „amikor az ellenállás megszűnik, mert a külföldi minta természetes, már-már családias dolognak tűnik” (74).

A negyedik fejezetben Molnár tovább vizsgálja az amerikai modell Európára gyakorolt hatását. Tagadja, hogy létezne egységes európai történelem, szerinte „csupán a nemzeteinek, régióinak, szövetségeinek a történelme létezett” (75). Álláspontja szerint az internacionalizmus valamennyi megnyilvánulási formája egy „a többiekénél pillanatnyilag erősebb nép gazdasági vagy ideológiai érdekeit” rejteti, és a nemzetköziség jelentését mindig az erősebb határozza meg. Molnár világosan kimondta a konzervatív körökben is gyakran tagadott, de egyre inkább nyilvánvalóvá váló igazságtartalmú verdiktet: „Élet-halál harcról van szó az egyszínű, ideológiailag liberális Amerika és a különbségeket, képzelőerőt, kultúrákat, végeredményben egész nemzeteket befogadó és konzerváló Európa között” (78).

Molnár az európai egység intézményes megvalósítására irányuló törekvéseket is veszélyesnek látta: „Európa számára *modell*ről beszélni annyit jelent, mint kiszolgáltatottnak lenni, hiszen Európa nem *egy* és nem *modell*ként értelmezi magát” (78). [Kiemelések az eredetiben. – T. K.] Az amerikai modell a hatékonyságot, az üzleti sikert és a jövedelmezőséget állította piedesztálra, a kapitalista gazdasági modellt „a világ átfogó látomásává” tágítva. Az Egyesült Államok képviselte „világi eszkatológia” a „történelem utáni aranykor” ígéretével csábítja az emberiséget, és a marxista szocializmushoz hasonlóan végső soron az emberi létezés feltételeit akarja megváltoztatni. Molnár óva int a történelmi szűkségszerűségekre vagy a korszellemre hivatkozó ideológiák követésétől, melyek hívei valójában nem tudnak mit kezdeni a történelemmel. Az amerikai modellhez igazodó kelet-európai országok Molnár

részben már beigazolódott előrejelzése szerint „nem képesek túl hosszú ideig ellenállni a valóságnak. Előbb vagy utóbb be fog következni az összeütközés az atlanti világgal” (93). A külpolitikai realizmus talaján állva megszívlelendő lehet a negyedik fejezet záró mondataiban megfogalmazott előrejelzés komolyan vétele: „Kelet-Európa illúzióitól megszabadulva bölcsőbbé vált. Nem fogja minden áron nyugaton keresni a szövetségeseit” (94).

Az utolsó, ötödik fejezet az 1990 utáni európai megújulás esélyeit latolgatja. Napjainkból visszatekintve az elszalasztott lehetőségek ötlenek az olvasó szemébe. Molnár figyelmeztetése ellenére Európa nem volt képes szakítani a modernitás Amerika által kijelölt útjával. Az „európai egység kényszerének” gondolatával szemben megfogalmazott, Molnár szerint „egyre világosabban kirajzolódó” fenntartásokat is hosszú időre elsöpörte a hurráoptimista „Eufória”. Pedig az Európai Uniót irányító brüsszeli és strasbourgi bürokraták ténykedésének egyre nyilvánvalóbb következményei igazolják a szerző 1990 végén hangoztatott euroszepticismusának létjogosultságát: „A *páneurópai* gondolat ma már több mint egy program – egy mítosz – része –, de másrészt Európa annak az embernek a rémálmát idézi fel, aki szalad előre anélkül, hogy fontos lenne neki a célbaérés. Mindnyájan tudják, hogy az európai egység semmilyen pozitívumhoz nem vezet, hogy e földrész sorsa éppen nemzeti és kulturális változatosságából adódik, amelyet eddig a *politikai feldaraboltság* oltalmazott meg. Akaratlanul is közeledünk a végzetes időponthoz egy helyben toporogva; de ha az uniót nem valósítanánk meg, az olyan érzés volna, mintha történelmileg lemaradnánk, mintha lemondanánk a modernitásról! Ez az igazi, de rejtett oka a rossz lelkiismeretnek, a gátlásoknak” (96–97). [Kiemelések az eredetiben. – T. K.]

Molnár egy szintén csak a megírás ideje után nyilvánvalóvá váló másik jelenségre is felfigyelt. A hidegháborús korszakban

az atlantizmust Európában a jobboldal képviselte, azonban az időközben neokonzervativizmussá fajult irány mellett a baloldalon is egyre inkább előtérbe került a korábban szövetséges kommunistáktól való elhatárolódás és az Egyesült Államok elvárásaihoz történő igazodás. A baloldal tehát feladta eredeti szerepét, és az atlantizmus szekértolójává vált. Molnár az amerikai ideológusok transznacionális technológiai utópiagyártására és az ideológia akkor még kevéssé evidens végtermékeire is képes volt rendkívüli éleslátással rámutatni, bár szarkasztikus megfogalmazása azt sejteti, hogy némileg alábecsülhette ezek globális méretű elterjedésének esélyét: „Egy gyűjtő szemetesbe tehetjük ezeket az ideológiai végtermékeket: a transznemiséget, feminizmust, az üzleti pornográfiát, kisebbségi meséket, és a róluk szóló üres, obszcén vitákat” (102).

A szerző Nyugat- és Kelet-Európa eltérő társadalmi fejlődéséből kiindulva kevés esélyt látott a két fél uniójának tényleges vagy akár csak formális megvalósulására, mely gondolat az unió bővítése bő évtizeddel későbbi megvalósulása ellenére nem veszítette el minden létalapját, sőt óvatosságra inthet az Európai Unió jelen formában való fennmaradásával kapcsolatban és a további bővítés esélyeit illetően.

A napjainkban felerősödő biztonságpolitikai kihívások tekintetében is érdemes felidézni Molnár 1990 végén kifejtett álláspontját, mely szerint „kétséges, hogy az Egyesült Államok védte volna Európát” (104). E nagyhatalom célja szerinte az emberi nem szekularizált megváltása, mely a demokrácia exportjában, illetve a teljes konformitást követelő normatív előírásokban nyilvánul meg. „Ha valaki nem akarja alávetni magát ezeknek, a gyalázat tárgya lesz; a társadalmi mechanizmus beindul, hogy a bűnöst eltiporja – vagyis *megmentse* önmagától” (106). [Kiemelés az eredetiben. – T. K.]

Az Egyesült Államok egy olyan profán birodalom, mely gazdasági eszközeivel

rátelepszik az egész bolygóra, és „soft ideológiája” segítségével saját képére és hasonlatosságára formálja a többi nemzetet. Molnár szerint az amerikai kulturális imperializmus mögött felszínesség és középserűség húzódik meg. „Elidegenítő modellje” az európai civilizáció szöges ellentéte, mivel tagadja a transzcendenciát, „az ember és az Istene közti feszültséget”, hasonlóan a modernitás marxista változatához. Molnárnak a modernitás transzcendenciát is figyelembe vevő harmadik változatának esélyére irányuló kérdése azóta se veszített időszerűségéből, mivel nélküle az ember *ember* mivolta valószínű kétséges.

A művet lezáró utószó Európa amerikanizációjának lehetséges ellenszereit veszi számba. A szerző szerint az ellenállás első feltétele a nemzetek folytonossága melletti kitartás, mert a nemzeti keretek feladása gyökértelenséghez vezet. A második feltétel az Európai Unió csúcspontjainak által erőltetett globalista eszmékkel szembeni reakció, a nemzetek átrendezése „egy új, értelmes korporatizmus elveinek megfelelően”. Molnár nyilvánvalóan nem a Mussolini-féle fasizmus társadalomszervezési modelljét idealizálja, hanem a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* pápai enciklikákban kifejtett katolikus társadalmi tanítást tekinthette igazodási pontnak. Fontosnak tartja továbbá a veszélyforrás pontos körülhatárolását. Az *új világregend* és a *világállam* jelszavai mögött Molnár a tömegek Ortega y Gasset által leírt logikáját vélte felismerni, melynek célja egy „óriási üzem, ahol minden erőfeszítés mindenki javát szolgálja [...], mely végre jó útra terelheti az emberi fajt: az Új Világregend útjára” (118). A szerző időben figyelmeztetett erre a veszélyre. Azóta egyre több részlet derült ki az idősebb George Bush által meghirdetett új világregend mibenlétéről, gondoljunk csak a davosi Világgaazdasági Fórum prominensei által nyíltan meghirdetett transzhumanista „szép új világra”, mely mögött valószínűleg az emberi méltóság felszámolására

irányuló disztópikus világhatalmi törekvések állnak.

Ma már világosan látható Molnár gondolatainak látnoki ereje. Az Európai Unió globalista elitje minden korábbinál nagyobb mértékben elkötelezte magát az Egyesült Államok globális hegemoniája mellett, semmibe véve az európai országok legalapvetőbb gazdasági érdekeit, a geo-

politikai realitásokról nem is beszélve. Az Európai Egyesült Államok megvalósítása egyet jelentene Európa totális amerikanizálásával, történelmi gyökereinek eltörlésével és még meglevő emberi és anyagi erőforrásainak az amerikai hatalmi törekvések oltárán való teljes feláldozásával, a disztópikus orwelli Óceánia valósággá válásával.

Tóth Kálmán

Maharita Szabrina: Gyerekjátékok – Pitypangok, 2020 (olaj, vásznon, 21×30 cm)

TÓTH KÁLMÁN (1979) irodalom- és esztétörténész, az NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézetének tudományos munkatársa.